

לכונן אותם ולהודיעם מה יעשו או למונעם ממעשים הרעים שבידיהם. וכשמשלחים אותו נותנין לו אות ומופת, כדי שידעו העם שהא-ל שלחו באמת. ולא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נביא, אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחילתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו, שנתעלה בהן על כל בני גילו, והיה מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה, ואחר כך בא ועשה אות ומופת ואמר שהא-ל שלחו — מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון, ואפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו, ואף על פי כן מצוה לשמוע לו הואיל ואדם גדול וחכם וראוי לנבואה הוא, מעמידים אותו על חזקתו — שבכך נצטוינו, כמו שנצטוינו לחתוך את הדין על פי שני עדים כשרים ואעפ"י שאפשר שהעידו בשקר — הואיל וכשרים הם אצלינו מעמידין אותן על כשרותן. ובדברים האלו וכיוצא בהן נאמר הנסתר לה' אלקינו והנגלת לנו ולבנינו ונאמר כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב (לשון הרמב"ם יסודי התורה ז.ז. וע"ע להלן ובהקדמתו למשנה ובדרשות הר"ן יא).

'כך עונשו של בדאי, שאפילו אמר אמת אין שומעין לו' —

'... ויש אחרים שהם קרובים להם (— לכת שקרנים) במדרגה, אף על פי שאינם כמוהם ממש, והם המכזבים בסיפוריהם ודבריהם, והיינו שאין אומנותם בכך ללכת ולבדות סיפורים ומעשים אשר לא נבראו ולא יהיו, אבל בבואם לספר דבר מה, יערבו בהם מן השקרים כמו שיעלה על רוחם, ויתרגלו בזה עד ששב להם כמו טבע, והם הם הבדאים אשר אי אפשר להאמין לדבריהם, וכמאמרם ז"ל: כך ענשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעים לו, שכבר הטביעו בהם הרעה הזאת שלא יוכלו לצאת דבריהם נקיים מן הכזב מתוך פיהם' (מסילת ישרים יא).

דף צ

'המתנבא לעקור דבר מן התורה חייב' — ... נמצאת אומר שכל נביא שיעמוד אחר משה רבינו, אין אנו מאמינים בו מפני האות לבדו, כדי שנאמר אם יעשה אות נשמע לו לכל מה שיאמר, אלא מפני המצוה שצוה משה בתורה ואמר אם נתן אות אליו תשמעון, כמו שצונו לחתוך הדבר על פי שנים עדים ואף על פי שאין אנו יודעין אם העידו אמת אם שקר, כך מצוה לשמוע מזה הנביא אע"פ שאין אנו יודעים אם האות אמת או בכישוף ולט.

לפיכך אם עמד הנביא ועשה אותות ומופתים גדולים ובקש להכחיש נבואתו של משה רבינו — אין שומעין לו, ואנו יודעין בבאור שאותן האותות בלט וכשוף הן, לפי שנבואת משה רבינו אינה על פי האותות עדי שנערוך אותות זה לאותות זה, אלא בעינינו ראינוה ובאזנינו שמענוה כמו ששמע הוא. הא למה זה דומה? לעדים שהעידו לאדם על דבר שראה בעיניו שאינו כמו שראה, שאינו שומע להן אלא יודע בודאי שהן עדי שקר. לפיכך אמרה תורה שאם בא האות והמופת לא תשמע אל דברי הנביא ההוא, שהרי זה בא אליך באות ומופת להכחיש מה שראית בעיניך, והואיל ואין אנו מאמינים במופת אלא מפני המצוות שצונו משה, היאך נקבל מאות זה שבא להכחיש נבואתו של משה שראינו וששמענו (רמב"ם יסודי התורה ח, ב ג).

על החילוק שבין עכו"ם לשאר מצוות — ע"ע טעם לשבח במשך חכמה שופטים ח, טו. וע"ע מחשבות הרוץ עמ' 184; שם משמואל, מצורע.

טבלה — חייבי מיתות שבתורה

קפו

'אבל קיום מקצת וביטול מקצת דבשאר מצות — דברי הכל פטור... בכל אם יאמר לך נביא עבור על דברי תורה שמע לו, חוץ מעבודת כוכבים' — דקדקו לומר 'עבור על דברי תורה' אבל אם אמר 'מותר לך הדבר' — אסור לשמוע לו אפילו אם אינו עוקר המצוה מכל וכל אלא באופן זמני וכד', שאין יכול להתיר את האסור ולבטל דבר מתורת משה רבינו, אלא רק יכול לומר כהוראת שעה לעבור על הדבר האסור (בן יהודע).

ואתי שפיר לפי זה הלשון שאמרו 'קיום מקצת וביטול מקצת — פטור' ומשמע שדבריו בטלים ואסור לשמוע לו אלא שאינו מתחייב מיתה. והלא מצוה לשמוע בקולו? אלא שם מדובר שאמר 'מותר'. וצ"ע.

'הגיעה תורה לסוף דעתה של עבודת כוכבים...' — פירושו, ידעה התורה שעל ידי כח טומאת ע"ז ניתן לעשות כישוף ואותות ומופתים כאלו, לכך נתנה תורה ממשלה לומר גם אם יעשה אותות מובהקים כאלו — אל תשמע לו (ערוך לנר).

'אלא כגון חנניה בן עזור שמתחלתו נביא אמת ולבסוף נביא שקר' — וגם לאחר שסרה אינו נעשה חשוד למפרע, ומצווים לשמוע לאותן נבואות שניבא קודם שאמר לעבוד עבודה זרה (ספרי ראה פד, כבאר הגר"א. וע' במה שכתב בזה בספר משך חכמה שם יג, ב).

פרק 'חלק'

'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ...' — בענין עולם הבא שהזכירו החכמים בכל מקום, כתב הרמב"ם ז"ל (תשובה ה, ח): 'זה שקראו אותו חכמים 'העולם הבא' — לא מפני שאינו מצוי עתה וזה העולם אובד ואחר כך יבוא אותו העולם, אין הדבר כן אלא הרי הוא מצוי ועומד שנאמר אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך, ולא קראהו 'עולם הבא' אלא מפני שאותן החיין באין לו לאדם אחר חיי העולם הזה שאנו קיימים בו בגוף ונפש, וזהו הנמצא לכל אדם בראשונה'.

ואילו הראב"ד הרמ"ה והרמב"ן (בתורת האדם שער הגמול) ועוד גדולים (ע"ע אור השם לרבי חסדאי קרשקש ג ח"א ד. וכן האריך באר היטב רמח"ל בספרו דרך ה' ח"א ג, ט ואילך) חלקו ובארו ש'עולם הבא' הכוונה לעולם שיבוא בעתיד לאחר כלות העולם הזה, כשיקומו המתים לתחיה. [ואילו העולם שבו הנפשות נמצאות לאחר המות, הוא המכונה 'עולם הנשמות', ומשמש כמעבר לנשמות עד שיעיץ עולם הבא. שם הן מזדככות והולכות כפי ענין והכנתן, כי אין עמן גוף וחומר שיגבילן].

וסייעתא לדבר, שה'עולם הבא' האמור כאן הוא זה שלאחר התחיה, מכך שהביאו בגמרא הברייתא 'הוא כפר בתחית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחית המתים' והלא במשנה לא הזכירו תחית המתים — אלא משמע שעוה"ב דתנן היינו לאלו הקמים בתחית המתים (עפ"י ר"ן).

'זו היא מחלוקת ישנה תלויה באשלי רברבי, וממדרשי רבותינו ז"ל והגדות חלוקות בענין זה זו עם זו' (שם).

ע"ע: תפארת יוסף — תשא, עה"פ 'לכפר על נפשיכם'.

— ...! לא אמרו בעולם הבא' שמשמעו היה שהעולם הבא הוא מוכן מעת הבריאה ענין ודבר לעצמו, ואם יצדק האדם יתנו לו בשכרו חלק ממנו, אבל האמת שהעולם הבא הוא מעשה ידי האדם עצמו שהרחיב והוסיף והתקין חלק לעצמו במעשיו, לכן אמרו שכל ישראל יש להם לכל אחד חלק הקדושה והאורות והצחצחות שהתקין והוסיף לעולם הבא ממעשיו הטובים. וזהו 'לעולם הבא' — שהוא עושה עתה העולם הבא במעשה המצוות, והוא מעשה ידי אדם עצמו (מתוך נפש החיים א, יב; רוח חיים ריש אבות).

— פשט הכתוב לעולם יירשו ארץ מדבר על ארץ ישראל. אכן יש קשר מהותי בין ארץ ישראל לעולם הבא, וכמו שכתב רבנו אברהם אבן עזרא (בראשית לג, יט) 'מעלה גדולה יש לארץ ישראל ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא'.

וע"ש ברמב"ן ובספר מכתב מאלהו ח"ד עמ' 131 ובסוף ספר לקוטי מאמרים לר"צ הכהן ובחדושי אגדות מהרש"א ב"ב קיח: וכן משמע להלן קי: לענין עשרת השבטים שהנידון אם שבים מגלותם ואם יש להם חלק לעולם הבא — הא בהא תליא. וכ"מ שם מהמקרא שהביא רבי לענין עולם הבא.. 'באו האבדים בארץ אשור... והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם. וע"ע ביוסף דעת ב"ב קיח:

'מה שתמצא במקומות רבים בדברי חז"ל 'אין לו חלק לעולם הבא', כתב החכם רבי עזרא, רבו של הרמב"ן (מובא בריקנטי תשא ד"ה אני אעביר): 'רצה לומר אין לו בית בפני עצמו, אוצר שהוא ברשותו והוא מושל עליו [וזהו 'עושיין לו מדור לפי כבודו'] ומי שאין לו זכות — הוא עומד במקום שעומדים רבים'. וכן עונש כרת אינו הכרתה גמורה של כל חלקי הנפש, וכפי שכתב בנפש החיים (א, יח) בשם הגר"א [אלא מבחינת חכמה ולמטה]. והוא מחסד עליון ב"ה שעל ידי וידוי דברים או עונש גיהנם וכד' יש תיקון לנפש החוטאים ואינם כלים לנצח (מובא בספר עלי שור ח"ב עמ' שג. וע"ע בקובץ מאמרים לגרא"ו עמ' לג. וצ"ע).

'האומר אין תחית המתים מן התורה' — אף על פי שמאמין בתחית המתים, אלא אינו מאמין במדרשי החכמים שדרשו זאת מן התורה (כדפרש"י. ובשו"ת מהרי"ל (קצד) כתב: 'המודה בתחיית המתים ע"פ הקבלה אלא שאומר שאינה מן התורה — אין לו חלק לעולם הבא').

והטעם, כי 'מחשבה וידיעה שאין לה שורש בתורה, אם לפי הפשט או הדרש — אין לה שם ידיעה, ותהא זאת ידיעה המתבססת על מחשבה עמוקה ונכונה ביותר, אבל ודאות מוחלטת אין בה!' (עלי שור ח"א עמ' ריט וע"ש בח"ב עמ' קמד. וראה עוד בענין זה במובא ביוסף דעת גטין ו).

ויש מי שפרש 'מן התורה' — בסיבת התורה, שאינו מאמין שתחית המתים באה רק על ידי טל של תורה, אם על ידי העיסוק הישיר בתורה, אם ע"י שמהנה לתלמידי חכמים מנכסיו ודבק בהם, כמבואר בגמרא (כתובות קיא:). ומי שאינו מאמין בסיבתה של התחיה — אין לו תחיה, שהרי סיבה אחרת אין לה (עפ"י הקדמת שב שמעתא אות פ).

ובספר באר שבע האריך להוכיח בכמה ראיות שכוונת המשנה למי שכופר בתחיית המתים כל עיקר, אבל המודה בתחית המתים, אעפ"י שאומר שאינה רמוזה בתורה, אינו 'כופר'. והסיק: 'על כן אומר אני שלא יצאו דברים אלו מפה קדוש רש"י אלא איזה תלמיד טועה פירש כן'.

(ראה ציוני דוגמאות רבים בדברי המפרשים שכתבו על דברים הנמצאים בפרש"י או בשאר ראשונים, שהן תוספות מתלמיד טועה או תלו ב'טעות סופר' — ביוסף דעת יבמות מב).

על ענין תחית המתים בהרחבה, ועל מקורותיה — ע' אגרות הרמב"ם מאמר תחית המתים; האמונות והדעות לרס"ג מאמר

שביעי; שו"ת הרשב"א ח"א ט; אור השם ג ח"א ד; אגרות הרמ"ה לחכמי לונדון (נדפס בסדרת 'סנהדרי גדולה').
 עוד בבאור ענין תחית המתים ועולם הבא — ראה בהרחבה בספר מכתב מאליהו ח"ד עמ' 146 ואילך. ע"ע: נפלאות חדשות
 — האזינו.

'רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים' — הגם שהעובר על איסורים חמורים ביותר שיש
 בהם מיתות ב"ד, יש לו חלק לעולם הבא, ומדוע הקורא בספרים החיצונים עונשו חמור כל כך שאין
 לו חלק לעולם הבא?

אלא כשם שדברי תורה הנכנסים בלבו של אדם מקדשים ומטהרים אותו ומסלקים ממנו כל הכחות
 הרעות, כך זה לעומת זה עשה האלקים בספרים החיצוניים מטמאים את האדם ומסלקים ממנו כל הכחות
 והמדות הטובות ואין מניחים לשום דבר שבקדושה להכנס אל לבו, עד שנדחה לגמרי ממחיצתו של
 הקב"ה ואין לו חלק לעולם הבא (עפ"י שם משמואל במדבר).

'אבא שאול אומר: אף ההוגה את השם באותיותיו' — יש לפרש על פי מה שאמרו (בפסחים נ.). שלעולם הבא
 יהא השם נקרא ככתבו, שלא כבעולם הזה שהוא נעלם, כתיב ולא קרי. וזה ההוגה את השם באותיותיו כאן בעולם הזה, מפני
 שסבור שמי שג עתה את ההכרה הברורה כפי שהיא בעולם הבא — מדה כנגד מדה אין לו חלק לעולם הבא, לא יגיע לידי
 גילוי השגת האמת לעולם (וע"ע אוהב ישראל (השלם), לקוטים עמ' ש).

'תנא, הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים' — זהו מצד ה'בחירה'.
 ומצד ה'דיעה' — להפך; מי שאין לו חלק בתחית המתים, כופר הוא בתחיית המתים (עפ"י רס"י לילה
 יח. וע"ע דעת חכמה ומוסר ח"ג לו).

(ע"ב) 'קללת חכם אפילו על חנם היא באה' — פירושו, במעשה המסוים הזה היתה הקללה בחנם,
 אבל יש הצדקה לקללה מצד אחר.

ואופן פעולת הקללה בכך שבמדה וקיום המקולל תלוי בזכות החכם, אם החכם בעומק לבו אינו חפץ
 בו, יוכל הלה לאבד זכותו. ואפילו לא התכוין החכם לזה מדעתו, כלפי שמיא גליא, ומתחשבים
 ברגשותיו הסמויות שאינן נגלות אפילו לעצמו (עפ"י מכתב מאליהו ח"ד עמ' 222).
 מה שהוצרך לבאר שהקללה פועלת רק במדה וזכות קיומו של אותו אדם תלויה בחכם — כי הרי כבר נאמר 'כצפור לנוד
 כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא', ועל כרחנו לומר שקללת החנם של החכם פועלת משום תלותו בחכם, והרי אינו חפץ
 בו.

'מאי בשער — על עסקי שער' — מחזיר (כשימוש המקובל בלשון חכמים). על שזלזל במה שאמר הנביא
 וסאתים שערים בשקל בשער שמרון (מהרש"א; חכמת מנוח).

כתוב בספר משך חכמה (ס"פ מצורע):

'ריש פרק חלק: הוא כפר בתחית המתים... מנין שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה... בשער
— על עסקי שער. הביאור, דהטבע המה נסים רצופים שהבורא יתברך מחדש בכל יום מעשה בראשית
 וכל העולם תלוי במאמרו של הקב"ה. וכבר ביאר רבנו סעדיה גאון במאמר התחיה שכשם שאין כל באי
 עולם יכולין לברוא יתוש אחד, כן אין יכולין לכלותו, רק להפריד המורכב. וזה שאמר קהלת (ג, ד)

ידעתי כי כל אשר יעשה האלקים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. וכן דוד אמר (תהלים לג, ט) הוא אמר ויהי הוא ויעמד. ואם כן המיתה הוא פירוד המורכב ליסודות והתחיה הוא הקיבוץ מהיסודות, את אשר כבר הוא. וקטן הנס והפלא מבריאת האדם מטפה סרוחה. וזהו שאמרו (להלן צא) 'מאי דהוי לא כל שכני?' — רק שעל זה רגיל העין לראות וזה לא רגיל. וכן בשליש שלא האמין לנביא שאמר סאתים קמה... מחר בשער שומרון, שזה רק קיבוץ הסולת והקמה שכבר הוא בעולם, ופלא גדול החטה יותר אלף פעמים מזה, רק שזה אינו רגיל לעין, לפיכך למד מזה שעיקר מדה במדה'.

'אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מניין שאין נותנים תרומה לכהן עם הארץ...?' — '... ולענין המתנות — מדין הגמרא אפילו היה במקום תלמיד חכם ועם הארץ, אין נותנים לעם הארץ אלא לחכם, שהמתנות דין, כמוזכר בחולין פרק הזרוע... אבל עכשיו נהגו לפי דעתי בארצכם שנותנים מתנות שאין משגיחין בכף מאזנים להבדיל בין תלמיד חכם לעם הארץ' (מתוך שו"ת הרשב"א ח"ה רלט). אפשר שהטעם לכך שאין מקפידים לתת לעם הארץ באותם מקומות, לפי שנוקטים לעיקר שבחוצה לארץ פטורים מן המתנות כר' אילעא (ע' בחולין קלו וברש"י. וכן נקט לעיקר הרשב"א עצמו בחידושי שם ובתורת הבית ג, ב. וע' גם בשו"ת הרשב"א ח"ג שמו), וכיון שנתנתם אינה מן הדין אלא מצד המנהג לכך אין מקפידים בדבר. עוד בכללות ענין נתינת מתנות לכהן עם הארץ — ע' בחדושי הגר"ר בענגיס ח"ב ז.

'כל מי שנאמרה הלכה בשמו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר...' — 'פירוש: כי התורה לא שייך בה מיתה, וכאשר אומרים דבר שמועה מפיו ומתחבר מי שאמרו ההלכה משמו אל החיים, על ידי התורה שהיא חיים, ולכך מביא לו החיים עד שפתותיו דובבות בקבר, שהרי יש לו חיבור אל החיים בדבר שאין שייך בו מיתה...'

ואין פירוש 'שפתותיו דובבות' הם השפתים מן גוף המת, רק על כח הדברי, וכמו שמוכח בכמה מקומות כי כח הדברי הוא כח הנפש, וכמו שהנפש קיים כן נפש הדברי נשאר קיים' (חידושי אגדות למהר"ל מפראג — יבמות צו).

'... ובעיקרו של דבר נראה דהאמת עם הרב הנזכר (בעל פנים מאירות בהקדמתו), דלהיות שפתותיו דובבות אינו צריך לזכור שם אומרו, דקמי שמיא גליא. והראיה לזה — מסתם משנה וכל ההלכות הנאמרות במשניות ובברייתות בסתם, מבלי הזכיר שם אומרם. ואם איתא דלהיות שפתותיו דובבות הדבר מוכרח שיזכירו שם אומרם, אמאי רבינו הקדוש ותלמידיו לא אמרו דבר בשם אומרם כדי שיהיו שפתותיו וכו' — אלא מוכרח דאף אם לא יזכירו שמות הבעלים מהחדושים ההם, לפניו נגלו תעלומות והאומרם שפתותיו דובבות. ואין חושש — אם יאמרם בסתם, שלא בהזכרת שם אומרם) רק דלא נקבלו, ואמטו להכי במשניות וברייתות דודאי מקבלים — אין צריך לזכור בשם אומרם. וזה היה דעת הרמב"ם לכתוב כל הלכות סתם. ועמ"ש באגרותיו...'

ועתה ראיתי בספר חסידים שכתב (בסי' שסז) וזו לשונו: חכמים הראשונים לא היו כותבים ספריהם בשמם, ולא היו מניחים לכתוב שמם על ספריהם, כגון מי שחיבר תורת כהנים מכילתא ברייתות ומדרשים ואגדות ותקוני עולם כגון מסכת סופרים, לא כתבו בספריהם אני פלוני בר' פלוני כתבתי וחברתי זה הספר — כדי שלא ינהגו מהעולם הזה ויפגום שכרו בעולם הבא...'. (הרי שלא חששו להזכיר שמם כדי שייזכר שמם על דבריהם. מתוך 'שם הגדולים' להחיד"א מערכת ספרים ז, כו. וע"ע יוסף דעת בכורות לא).

'מן התורה דכתיב ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבתך וקם. אמרו לו: ודילמא וקם העם הזה וזנה' — מבחינת הפשט הלא אין מקום למשפט המתחיל 'העם הזה וזנה אחרי...' (וכמו שכתב ראב"ע דברים לא, טז), אך נראה שמדרך הדרש הוא, היות וניתן לפרשו באפשרות קריאה נוספת, ש'וקם' מתייחס ונקרא עם התבות שלפניו, 'הנך שוכב...' וקם, הריהו נקרא כן עם היותו דבק עם התבות שלאחריו, כאילו כתוב פעמיים 'וקם'.

וכן מצינו בכמה מקומות שתיבה אחת משמשת לפנייה ולאחרייה, אחת דבר אלקים שתיים זו שמעתי, הן בדרשות המקראות הן בפשטם, הן בלשון חז"ל ואף בדברי המפרשים. הנה כמה ציוני דוגמאות; —
דרשות המבוססות על צורה זו — ע' להלן קח. אף על נח נחתך גזר דין... — דרש כאילו כתוב 'נחמתי כי עשיתם ונח, ונח מצא חן'. וכיוצא בזה לעיל נא. ובב"מ סא. ועוד. וע' יומא ד: וברש"י 'לאמר' — לא אמור'. דרש כאילו האות א' כתובה פעמיים (ע"ש מהרש"א).

וכן נמצא אצל **פרשני המקרא** שמפרשים על פי פשט, מלה בתורה המשמשת פנים ואחור. כן נמצא לאבן עזרא בכמה מקומות. וע"ע הכתב והקבלה ויקרא יח, יח.

וכן ב**לשון חכמים** נמצא השימוש במטבע זה:

רפ"ד דפסחים 'רבי יהודה אומר צא והבא לך' — כאילו כתוב 'ר"י אומר: אומר צא והבא...' וקצרו הלשון.

משנה פסחים ח, ז 'ואין עושין חבורת נשים ועבדים וקטנים' — כמו: 'נשים-ועבדים ועבדים-וקטנים'.

יומא ג. 'רבי אומר: איל אחד הוא האמור כאן הוא האמור בחומש הפקודים' — כמו 'איל אחד הוא, הוא האמור כאן...' [על המשקל שבסמוך: 'שני אילים הם, אחד האמור כאן ואחד...']

ביצה י: 'אבל בכיס אחד דברי הכל חולין' — כאילו כתוב 'דברי הכל הכל חולין'.

מגילה יח. 'והא קתני ליוונים אין לכו"ע לא' — כמו 'יוונית ליוונים, ליוונים אין...'

יבמות קה: 'בבית האסורין היה מעשה ולבית האסורין...' — לפי זה 'בית האסורין' דמתניתין עולה לכאן ולכאן. ע"ש בתד"ה ובא.

וכן נראה לפרש לשון המשנה בע"ז 'והדבדבניות אע"פ שמנטפין אין בהן משום הכשר משקר' (כן הגרסה שלפנינו. וע' בראשונים) — המלים 'אע"פ שמנטפין' חוזרים לפנים ולאחור, להשמיענו שאין חוששים שמה זילפו עליהם יין (ע' ראשונים) וכן לומר שאינם מכשירים.

תמורה כב. 'אלא אמר רבא הכי קתני עברה שנתה ואבדה או אבדה ונמצאת בעלת מום' — נראה שאינו מתקן הלשון אלא מפרש, כאילו כתוב במשנה 'שעברה שנתה ואבדה, ושאבדה ונמצאת בעלת מום' וכתב 'שאבדה' פעם אחת לקיצור הלשון. וכן יש לפרש בשבת עז: 'ת"ר חמש(ה) אימות הן אימת חלש על גבור, אימת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל...' נראה כאילו כתוב: 'חמש אימות הן, והן אימת חלש על גבור' ועתה הולך ומפרטם.

וכן מצינו בתפילה, 'אמת ויציב...' — ע' בחדושי אגדות מהרש"א ברכות יד:

ונראה שזו סיבת קיצור הלשון הרווחת: 'עולא אמר רבי יוחנן' וכד' — כאילו אמרו 'עולא אמר: אמר רבי יוחנן'. וע' חולין קלו. 'תניא דברי"ש בר"י אמר משום אביו' — כאילו כתוב 'תנא דבי רבי ישמעאל, רבי ישמעל בר"י אמר משום אביו'. וכן שם בסוף המסכת 'תנא דבי רבי יעקב אומר...'

וכן **בדברי רש"י ז"ל** נראה שהשתמש לפעמים במלה אחת לצורך המשפט שעבר והמשפט הבא — ערש"י יומא לא סע"ב ושם סז רע"א. והב"ח הגיה בשני המקומות.

ע' גם בתוס' יומא נג. (ד"ה חד) 'ואין זה מעין התירוץ דמעיקרא קאמר...' — כמו 'התירוץ דמעיקרא, דמעיקרא קאמר...'. וע"ע בחדושי אגדות מהר"ל כאן ובמובא לעיל נא.

'...נקוטו מיהא פלגא בידייכו דידוע מה שעתידי להיות. איתמר נמי...' — ע' בכל הענין בספר פרי צדיק, וילך וש"ת י.

'בדבר זה זייפתי ספרי כותים שהיו אומרים אין תחית המתים מן התורה, אמרתי להן: זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום' — פירוש, הכותים זייפו בספריהם ושינו את הכתובים כדי להתאימם להשקפתם, כגון 'להם' שינוהו ל'לכם' כדלעיל, כדי לכפור בתחיה העתידה. לפי שנתישבו בארץ ישראל וסברו שלא תצא הארץ מידיהם לעולם, ולכך הכחישו עולם הבא, כדי לקיים את הכתוב הזה בעולם הזה. וזהו שאמר להם, לא הועילו לכם זיופיכם שהרי מכתוב אחר הוא מוכח, והרי לפי הבנתכם המוטעית ספריכם עתה עדיין מזויפים (עפ"י מהרש"א וריא"ף).

ואלו דבריו של החכם המופלג רבי דוד צבי הופמן זצ"ל (מלמד להועיל ח"ג ט): 'ע' מהרש"א בחדושי אגדות ששיער בחכמתו קצת מן האמת אף שלא באו לידו ספרי כותים... הנה ידוע שהכותים זייפו התורה במקומות הרבה כדי ליישב או לחזק אמונתם הבדויה, ובאשר הם כפרו בתחית המתים והיה קשה להם משתי מקראות שמתנגדים לדעתם ולא היה להם ישוב, היו מגיהים ומזייפין אותן ב' מקראות. ואלו הן המקראות שזייפו (על פי מה שראיתי בספריהן):

א. בדברים א, יח 'לאבותיכם לאברהם יצחק ויעקב לתת להם ולזרעם אחריהם'. והנה מכאן ראה לתחית המתים דהרי לאבות לא ניתנה הארץ עדיין, דהיה ארץ מגוריהם, ואעפ"כ אמרה תורה לתת להם ולזרעם. אלא ע"כ דהאבות יירשו את הארץ אחר תחית המתים. ובשלמא בקרא ד'והיה אם שמוע'... אבל כאן דכתיב 'להם ולזרעם' על כרחך 'להם' — אאבות קאי. ולא היה לכותים יישוב כלל ועל כן זייפו בספריהם ומחקו מלת 'להם' וה-'ו' של 'ולזרעם' וכתבו לתת לזרעם אחריהם. מקרא ב הוא בדברים יא, ט 'אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם ולזרעם' — גם שם מחקו וזייפו וכתבו לתת לזרעם.

וזה אמר רבי אליעזר בר"י: בדבר זה זייפתי ספרי כותים — פירוש, הבאתי להם ראייה שספריהם מזויפין. אמרתי להן: זייפתם תורתכם כדי למחוק הראיות לתחית המתים, ולא העליתם בידם כלום, כלומר לא העויל לכם כלום שהרי יש לנו להביא ראייה אחרת לתחית המתים מהכרת תכרת... עונה בה, וכיון שביין כך וביין כך מוכח תחית המתים מן התורה, בודאי האבות יחיו ויירשו את הארץ... (וע"ש עוד בענין זה).

'בלבושיהן עומדין' — ואל תטעה לומר כי בגדיהם הם אלו שנקברו עמהם, אבל בגדיהם הם בגדים הראויים להם... כי המלבוש שיעמדו אינו מלבוש מעשה האדם, רק כמו חטה שיש לה מלבוש בידי שמים, כך המלבושים שיעמדו בו הם מלבושים בידי שמים...

ואף אם פירושו כמשמעו, מ"מ פירושו שיהיה המלבוש לעתיד לבוא רוחני, כאשר יסולק הגשמיות לעתיד יסולק הגשמיות גם כן מן המלבוש, ולכך אמרו לבוש שנקבר עמו הוא שעולה עמו. ויש לך להבין זה' (חדושי אגדות מהר"ל. ע"ש בבאורו למה שצוה ינאי את בניו (בשבת קיד). אל תקברוני בבגדים לבנים שלא לא אוכה...).

וע"ע מכתב מאליהו ח"ד עמ' 154.

'ככתבם וכלשונם'

'כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ...' — '... תנא דמתניתין פרק חלק, שמנה ז' אנשים פרטיים שאין להם חלק לעולם הבא, וגם כן ז'

כנסיות פרטיות שהיו בעולם וגם כן ז' ענינים ועבירות שבעבורם אין להם חלק לעולם הבא. ודבר מבואר כי לא היו דבריהם על צד ההזדמן, אבל כולם מקבילים בענינם זה מול זה ומכוונים גם כן נגד ז' מדות דקדושה ששמשו בו' ימי הבנין שזכו ז' הרועים ונטלו, והם בנין כל העולם, ואילו הם בהיפך — אבדן מן העולם, ובהם נכללו רשעי כל הדורות כל אחד במידה שפגם בה. וזה דבר ברור מאד ומתבאר אצלינו ביאור כולם באורך במקומו. וכאן יהיה הדיבור מענין עדת מרגלים שהם הרביעיים בסדר הכנסיות, וכנגדם בלעם בהדיוטות, והקורא בספרים חיצוניים... והם למדו תורה בדרך חכמה בלא ידיעת נותן התורה ית"ש, זה גורם גלות הארץ, שהוא עצמו העדר עולם הבא כדיליף תנא במתניתין דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב מקרא דלעולם יירשו ארץ — שזהו ענין העולם הבא, נהנין מזיו השכינה (כמ"ש בברכות יז.) והוא עצמו ירושת הארץ כמו שאמרנו במקום אחר בטעם ביכורים, שכל עיקר קדושת הארץ הוא הכרת הנותן, אשר נתת לי ה', שמדבק טובות הארץ ופריה בנותנם, וכמו שאמרו (כתובות קיא:) הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלו-ה, אבל כאשר מפריד הארץ מנותן הארץ, אז עושה מארץ חוץ-לארץ ומגיע גלות הארץ והעדר העולם הבא...!

(מתוך ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 78. וע"ע בספר פרי צדיק עקב ט)

*

ראוי להעתיק כאן ענין יסודי בלימוד אגדות חז"ל, מדברי הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לפרק 'חלק':
 זממה שאתה צריך לדעת שדברי חכמים עליהם השלום, נחלקו בהם בני אדם לשלש כתות; — הכת הראשונה, והם הרוב אשר נפגשתי עמדם ואשר ראיתי חבוריהם ואשר שמעתי עליהם, מבינים אותם כפשטם ואינם מסבירים אותם כלל, ונעשו אצלם כל הנמנעות מחוייבי המציאות. ולא עשו כן אלא מחמת סכלותם בחכמות וריחוקם מן המדעים, ואין בהם מן השלמות עד שיתעוררו על כך מעצמם, ולא מצאו מי שיעוררם, ולכן חושבים הם שאין כוונת חכמים בכל מאמריהם המחוכמים אלא מה שהבינו הם מהם, ושהם כפשוטם. ואף על פי שיש בפשטי מקצת דבריהם מן הזרות עד כדי שאם תספרנו כפשטו להמון העם, כל שכן ליחידיהם, היו נדהמים בכך ואומרים היאך אפשר שיהא בעולם אדם שמדמה דברים אלו וחושב שהם דברים נכונים, וכל שכן שימצאו חן בעיניו.

הכת הזו המסכנה, רחמנות על סכלותם, לפי שהם רוממו את החכמים לפי מחשבתם ואינם אלא משפילים אותם בתכלית השפלות ואינם מרגישים בכך, וחי ה' כי הכת הזו מאבדים הדר התורה ומחשיכים זהרה ועושים תורת השם בהפך המכוון בה, לפי שה' אמר על חכמתו תורתו אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה והכת הזו דורשין מפשטי דברי חכמים דברים אשר אם ישמעום העמים יאמרו רק עם סכל ונבל הגוי הקטן הזה. והרבה שעושים כן הדורשין המבינים לעם מה שאינם מבינים הם עצמם, ומי יתן ושתקו כיון שאינם מבינים, מי יתן החרש תחרישון ותהי להם לחכמה (עפ"י איוב יגה), או היה להם לומר אין אנו יודעים מה רצו חכמים בדברים אלו ולא היאך פירשו, אלא חושבים שהבינו ומעמידים את עצמם להבין לעם מה שהבינו הם עצמם, לא מה שאמרו חכמים, ודורשין בפני ההמון בדרשות ברכות ופרק חלק וזולתם כפשוטם מלה במלה.

והכת השניה, גם הם רבים, והם אותם שראו דברי חכמים או שמעוהו והבינוהו כפשטו, וחשבו

שאינן כונת חכמים בכך אלא משמעות פשטי הדברים, ולכן זלזלו בו וגוהו וחשבו למוזר מה שאינו מוזר, וילעיגו על דברי חכמים לעתים קרובות, וחושבים שהם יותר נבונים מהם ויותר זכי רעיון, ושהם עליהם השלום, פתיים חסרי דעת סכלים בכל המציאות ואינם משיגים שום דבר כלל.

ורוב מי שנפל במחשבה זו אותם הטוענים שהם רופאים, וההוזים במשפטי המזלות, לפי שהם לפי דמיונם פקחים חכמים פילוסופים, וכמה רחוקים הם מן האנושות אצל הפילוסופים האמתיים. והם יותר סכלים מן הכת הראשונה ויותר פתיים, והם כת ארורה שהתפרצו כלפי אנשים רמי המעלה שכבר נודעה חכמתם אצל החכמים. ואילו הכשירו את עצמם במדעים עד שידעו איך כותבים את הדברים בענינים האלהיים וכיוצא בהם מן המדעים להמון ולחכמים, ויסגלו לעצמם את החלק המעשי של הפילוסופיא, כי אז היו מבינים אם החכמים חכמים או לאו, והיו מובנים להם עניני דבריהם.

והכת השלישית, והם חי' ה' מעטים מאד, עד שאפשר לקרוא להם 'כת' כמו שאפרש לומר על השמש 'מין' — והם האנשים שנתבררה אצלם גדולת החכמים וטוב תבונתם במה שנמצא בכלל דבריהם דברים המראים על ענינים אמתיים מאד, ואף על פי שהם מעטים ומפוזרים בכמה מקומות בחבוריהם, הרי הם מראים על שלמותם והשגתם את האמת. וגם נתברר אצלם מניעת הנמנעות ומציאות מחוייב המציאות, וידעו שהם עליהם השלום, לא דברי דברי הבאי, ונתברר אצלם שיש בדבריהם פשט וסוד, ושכל מה שאמרו מדברים שהם בלתי אפשריים, אין דבריהם בכך אלא על דרך החידה והמשל. וכך הוא דרך החכמים הגדולים. ולכך פתח ספרו גדול החכמים ואמר להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידתם...

ואם אתה הקורא מאחת משתי הכתות הראשונות — אל תעיין בדברי בשום דבר מן הענין הזה, כי לא יתאים לך ממנו מאומה, ולא עוד אלא שיזיק לך ותשנאהו, כי איך יתאימו מיני המזון קלי הכמות ממוצעי האיכות לאדם שכבר הורגל למיני המזון הרעים והכבדים, הלא רק יזיקהו וישנאם. הנך רואה דבר אותם שהורגלו באכילת הבצלים והשומים והדגים על המן מה הוא — ונפשנו קצה בלחם הקלקל.

ואם אתה מאנשי הכת השלישית, שכל זמן שיזדמן לך דבר מדבריהם ממה שהשכל מרחיקו — תתעבב אצלו ותדע שהוא חידה ומשל, ותשאר בטרדת הלב ואמוץ המחשבה בהבנתו, דואג למצוא דרך האמת ורעיון הצדק, כמו שאמר למצוא דברי חפץ וכתוב ישך דברי אמת, התבונן בדברי תשיג תועלת אם ירצה ה' יתעלה...!

דף צא

הערות בפשט וציונים

'דלא הוּו — חיי, דהוי חיי — לא כל שכן' — ע' במובא לעיל צ מספר משך חכמה.

'איתנטילו דימוסנאי מיהודה ומירושלים' — אפשר שנקט יהודה וירושלים, כי שם היה עיקר הישוב באותה תקופה (כסא רחמים).

ב. כל אלו וכיוצא בהם שפטורים מן המיתה, יש לבית דין הגדול לנדותם ולהפרישם ולהכותם ולמנעם מללמד כפי מה שיראה להם שהדבר צריך לכך (רמב"ם ממרים ג,ו).

ב. זעירא מאנשי ירושלים אמר שאם רצו ב"ד למחול – מוחלים לו. וכשבא לפני חבריו, חכמי הדרום, לא הודו לכך – כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל.

הרמב"ם בחיבורו הגדול (ממרים ג,יה) כתב שזקן ממרא אין צריך התראה, אבל בפירוש המשנה כתב שצריך [ומה שאמרו בגמרא אין צריך התראה – היינו להתרות משום העבירה הפרטית, אבל מתרים בו שלא יעשה כהוראתו. תורא"ש].

קצא. המוסף בית על ארבעה בתי תפלין של ראש, המוסף חוט נוסף על ציציותיו, והמוסף מין נוסף על ארבעת המינים – האם יצא ידי חובתו?

המוסף בית על ארבע בתי התפלין – לא יצא, שבית חיצון שאינו רואה את האויר – פסול. המוסף חוט בציצית – אם קשר עליון דאורייתא (וכן המסקנא. תוס' וש"פ ע"פ מנחות לט.) – לא קיים מצוותו. ואם לאו, כל חוט עומד לעצמו ואין ההוספה מגרעת בעיקר המצוה (ודוקא אם לא כרך החוט הנוסף עם שאר החוטים בגדיל. עפ"י אגרות משה).
וכן לענין ארבעת המינים – לרבי יהודה שאמר 'לולב צריך אגד' – בטלה צורת המצוה [שהמינים כולם כיחידה אחת הם]. ולדעת חכמים שלולב אין צריך אגד [אלא משום מצוה מן המובחר] – כל מין עומד לעצמו, ויצא ידי חובתו.

דף פט

קצב. א. היכן ומתי ממיטין זקן ממרא?

ב. אלו חוטאים צריכים הכרזה בישראל קודם הענשתם על ידי בית דין?

א. מעלים את הממרא לבית דין הגדול שבירושלים, ומשמרים אותו עד הרגל ואז ממיטים אותו שם [ולא במקום אחר]. דברי רבי עקיבא. רבי יהודה אומר: ממיטים אותו מיד ושולחים שלוחים לכל המקומות לפרסם הדבר.

אין ברור מדברי המשנה והברייתא, האם לדעת רבי יהודה הורגים אותו בירושלים או אף בכל מקום. ונחלקו הדעות בדבר (ע' כסא רהמים).

ב. ארבעה צריכים הכרזה: המסית, בן סורר ומורה, זקן ממרא ועדים זוממים (וכל ישראל; וכל העם; והנשארים ישמעו ויראו).

דפים פט – צ

קצג. א. מהם העונשים לנבואת שקר לסוגיה השונים?

ב. מה היו חטאי צדקיה בן כנענה; חנניה בן עזור; יונה בן אמת; חבירו של מיכה (מיכיהו); עדו הנביא.

ג. מה דינו של נביא שהדיח לעבודת-כוכבים, או שאמר שקיבל נבואה לבטל אחת ממצוות התורה.

ד. כיצד אפשר לדעת אם הנביא נביא אמת וחייבים לציית לדבריו, אם לא?

א. המתנבא מה שלא שמע, או מה שלא נאמר לו אלא לחברו, וכן המתנבא בשם עכו"ם – דינם במיתת בית דין, בחנק (אך הנביא אשר זייד לדבר דבר בשמי, את אשר לא צויתיו לדבר, ואשר ידבר בשם אלהים אחרים – ומת הנביא ההוא).

הכובש את נבואתו, המוותר על דברי הנביא (שאינו חש לדבריו ואינו שומע בקולו) ונביא שעבר על דברי עצמו – מיתתם בידי שמים (והיה האיש אשר לא יִשְׁמַע (קרי ביה גם: 'לא יִשְׁמַע'; 'לא יִשְׁמַע') אל דברי אשר ידבר בשמי – אנכי אדרש מעמו).

בשור"ת דובב מישרים (ח"א צב, ג) יצא לדון בדבר החדש; אשה אינה נענשת בב"ד בשלשה אלו,

שנאמר בהן והאיש אשר יעשה...

דין נביא שהתנבא לעבוד עבודה זרה ולעקור מצוה – להלן בסמוך.

ב. צדקיה בן כנענה – התנבא מה שלא שמע [שנפתה ע"י רוח נבות היזרעאלי].

חנניה בן עזור – התנבא על פי נבואה לא לו אלא לירמיה. [בתחילה היה חנניה נביא אמת ולבסוף נביא שקר].

חטא נוסף היה לו, שלא האמין לנבואת ירמיה' שיאריכו ימים בגלות בבל, כמובא בכתובים.

ולא הזכירו זאת בגמרא כי לא הביאוהו אלא לצורך דוגמא בעלמא לענין מתנבא מה שלא

נאמר לו (עפ"י חזו"א כא, ג).

יונה בן אמת – כבש (בתחילה) את נבואתו.

חברו של מיכה מיאן לשמוע בקול מיכה הנביא.

עדו עבר על נבואה שקיבל [כתוצאה משמיעתו לדברי נביא שקר].

ג. נביא שנתנבא לעבוד עבודה זרה, אפילו באופן זמני או חלקי (מן הדרך), ואפילו לא אמר לעבור אלא

על מצות ונתצתם (כפירוש רב חסדא לברייתא) – דינו בסקילה (גזרה שוה ממסית). רבי שמעון אומר: בחנק (והנביא ההוא... יומת).

יש לעיין אם נידון בב"ד של שבעים ואחד כנביא שקר, או בב"ד של כ"ג (חזו"א כא, ב).

בשאר מצוות; –

נתנבא לעקור כל המצוה – לרב חסדא ואביי, דינו בחנק בין לחכמים ובין לרבי שמעון (אך הנביא אשר זייד לדבר דבר בשמי... ומת הנביא ההוא). ולרב המנוגא ורבא, לחכמים בסקילה (שבפרשת נביא המדיח לע"ז נאמר להדיחך מן הדרך אשר צוך ה' אלקיך ללכת בה – לרבות שאר מצוות עשה ולא תעשה). ולרבי שמעון בחנק.

נתנבא על קיום מקצת וביטול מקצת – פטור.

נביא שאמר לעבוד עבודה זרה או שעקר מצוה בתורה, אפילו הביא אות או מופת והעמיד חמה באמצע

הרקיע [או שעשה כן בהיותו נביא אמת, כדברי רבי עקיבא] – הריהו נביא שקר ודינו במיתה.

נביא המדיח בשוגג, אין בו חיוב חטאת מפני שאין בו מעשה (עפ"י תורת כהנים. עתוס' סה: ד"ה

הואיל).

ד. הנביא צריך ליתן אות לאמת נבואתו. היה מוחזק לצדיק ולנביא אמת – אין צריך אות [כיצחק שנשמע לאברהם אביו, וכמו שסמכו על אליהו בהר הכרמל לשחוט בחוץ].
לא כל אחד שיתן אות או מופת הוא נביא, אלא אמרה תורה לסמוך על האות והמופת כאשר הוחזק לנו באדם מסוים שהוא ראוי לנבואה, לפי חכמתו ומעשיו והיותו מהלך בדרכי הנבואה בקדושה ופרישות (עפ"י רמב"ם יסודי התורה ז,ו).

פרק אחד עשר; דף צ

קצד. א. 'האומר אין תחית המתים מן התורה' – מה ענשו?
ב. כיצד המתים עומדים לעתיד לבוא – ערומים או בלבושיהם?
ג. מי שנתחייב עונש 'כרת' ועשה תשובה – האם נמחל לו עונשו?
א. האומר אין תחית המתים מן התורה, אין לו חלק לעולם הבא – מדה כנגד מדה, הוא כפר בתחית המתים לפיכך לא יהיה לו חלק בתחיית המתים.
יש מפרשים שזהו הכופר במדרשים שדרשו חכמים את תחית המתים מן התורה. ואפילו היא מודה ומאמין בתחית המתים אלא שאומר שאינה רמוזה בתורה – מה לנו ולאמונתו, וכי מהיכן הוא יודע שכן הוא? – הלכך כופר גמור הוא (רש"י; מהר"ל). ויש אומרים, דוקא זה הכופר בתחיית המתים כל עיקר, אבל אם מודה בה מכת הקבלה והמסורת רק אומר שאינה רמוזה בתורה – אינו בכלל 'כופר' (ע' בספר באר שבע).

ב. זו שאלה שאלה קליאופטרא המלכה את רבי מאיר, כיצד המתים עומדים לעתיד לבוא, ואמר לה [ב'קל וחומר' מחיטה] שיעמדו בלבושיהם (הרוחניים. מהר"ל).
ג. מי שנתחייב כרת ועשה תשובה – לא ייענש (עונה בה).

דף צא

קצה. א. מאימתי ניתנת הנשמה באדם?
ב. מאימתי יצר הרע שולט באדם?
ג. כיצד עומדים בעלי המומים בתחיה?
א. נשמה ניתנה באדם משעת פקידה (כשהמלאך פוקד את הטיפה ומביאה לפני המקום). כן למד רבי מדברי אנטונינוס, וסייעו מן הכתוב ופקדתך שמרה רוחי.
ב. יצר הרע שולט באדם משעת יציאתו מרחם אמו. כן למד רבי מאנטונינוס וסייעו ממה שנאמר לפתח חטאת רבץ.
ג. בעלי מומים עומדים לעת התחיה במומם ואחר כך מתרפאים (כתוב בס עור ופסח וכתוב אז ידלג כאיל פסח... (ריש לקיש); אני אמית ואחיה ושוב מחצתי ואני ארפא (רבא).